

PREFIXE ROMÂNEȘTI DE PROVENIENȚĂ SLAVĂ (2)

SERGIU DRINCU

Universitatea „Tibiscus”, Timișoara

Cuvinte-cheie: *formarea cuvintelor, derivarea cu prefixe, prefixe de proveniență slavă*

Prefixele discutate în acest studiu fac parte din categoria celor neproductive și rar analizabile. De aceea ele nu sunt incluse, mai deloc, în studiile și tratatele de formarea cuvintelor¹.

Ca element formativ, de exemplu, **bez-** nu este discutat nici în FCLR₁, nici în FCLR₂. De asemenea, este ignorat și în FCLR (2007). Faptul se datorează, după cum am văzut, numărului mic de derivate cu acest formativ și, mai ales, caracterului neanalizabil al celor mai multe dintre ele, căci „tratatul întreprinde descrierea cuvintelor care au o formă internă făcând abstracție, în mod deliberat, de faptul dacă ele sunt sau nu create în românește” (p. XIII). În acest sens, în FCLR₁ se precizează că „Prin f o r m a ț i i r o m â n e ș t i nu se înțelege neapărat că este vorba de cuvinte formate pe teren românesc, ci numai că avem a face cu cuvinte motivate a căror formație este sau a fost clară pentru vorbitorii români”. Acest mod de tratare este cu totul justificat, iar dacă structura formațiilor cu **bez-** se dovedește a fi fost clară, în trecut, pentru o anumită categorie de „vorbitori români”, el trebuie extins și la respectivele formații. Ne referim la o anumită categorie de utilizatori ai limbii române, cu adausul, într-o epocă determinată, bazându-ne pe faptul că termenii pe care-i vom analiza au făcut parte, inițial, din terminologia religioasă și administrativă, abia ulterior intrând, unii dintre ei, în limba populară. Este deci de presupus că măcar pentru cei care-i foloseau în biserică ori în cancelarii modul lor de alcătuire să fi fost, în bună măsură, clar.

Pe de altă parte, este necesar a lua în considerare și *cine* face analiza: lingvistul sau vorbitorul obișnuit, pentru că ea prezintă două tipuri de abordare: *analogic-interpretativă*, în primul caz, și *analogic-intuitivă* în situația nespecialiștilor, cu anumite variații în funcție de gradul de cultură al acestora. Componenta diastratică nu poate fi deci ignorată, așa cum nu poate fi eludată nici cea diatopică, elemente, de altfel, clarificate în teoria generală a formării cuvintelor. În plus, atunci când se face analiza unor compuse sau derivate se realizează, aproape inevitabil, și un demers etimologic, care poate fi mai mult sau mai puțin laborios, cum se întâmplă, în acest din urmă caz cu așa-numitele *teme legate*, din structuri precum *în-călța / descălța*, extrem de numeroase în formațiile neologice: cf., de exemplu, suita *im-plica / com-plica / re-plica / a-plica / ex-plica*, la care am putea să-l adăugăm și pe *su-plică*². Așadar, trebuie luată în considerare și componenta diacronică³. În general, se consideră că analiza de tipul celei invocate în FCLR₁ este suficientă, structurile neanalizabile fiind deci scoase din discuție. Dar dacă cercetarea urmărește evoluția de ansamblu a unui formant, din care să se deducă productivitatea sau ineficiența lui și modul în care și-a dobândit o anumită funcționalitate în cadrul diferitelor variante ale limbii, atunci cantonarea numai în sincronie devine insuficientă și chiar inoperantă. În consecință, acest tip de analiză va trebui să aibă în vedere și formațiile neanalizabile de către vorbitorul obișnuit spre a pune în evidență cauzele lingvistice și extralingvistice care au determinat, istoric, statutul actual al respectivului formant. Mai trebuie precizat că în cazul acestor serii „mai mult sau mai puțin închise” este preferabil să se dea, pe cât posibil, liste complete⁴.

Lucrările lexicografice îl încadrează pe **bez** în clasa adverbului, având sensul „Afară de..., fără, lăsând la o parte, nemaipunând la socoteală”, cumulând uneori și înțelesul neologismului „plus” (DA). Cu această valoare a circulat, până în secolul al XIX-lea, mai ales în estul țării, în formulări precum următoarele: *Douăzeci bani la suta de vedri să aibă a-i lua... bez opt bani vechi.* (Mold., a. 1799) URICARIUL, III,7/15. *Și bez poșta cea mare și obicinuită, este poșta (a) orașului, de-i zic mică.* GOLESCU, Î. 30. – *Afară de comisionul meu? – Se înțelege, bez comisionul d-tale.* ALECSANDRI, T. 742. *Au leafă bună, bez Vlașca și Teleorman* [adică „fără să se țină seama

de avantajele ilicite” Ciorănescu, DER, s.v. *bezŭ-*] ZANNE, P. VI, 443. (apud DA).

În DA s.v. **bez** se precizează că este vorba de un „cuvânt literar, introdus prin actele oficiale din sl. *bezŭ-*, idem”. (La Ciorănescu, DER, s.v. *bezŭ-*: „Termen juridic și administrativ”).

Tot în DA se face referire și la calitatea lui de element derivativ în limbile slave, unde este folosit ca prefix privativ. Unele dintre cuvintele slave cu *bezŭ-* în structură „au fost apoi împrumutate și de scriitorii noștri vechi, cu deosebire de Dosoftei [...]”.

Puține formații cu **bez-** sunt analizabile în română. Analiza poate viza atât formantul, cât și baza de derivare ori numai formantul prin „asociere” cu adverbul omonim și omofon. Identificarea prefixului se poate realiza și prin comparație cu derivate cu alt prefix de la aceeași bază.

bazaóchi, adj., este analizabil, chiar dacă, după unii, incorect, prin subst. **ochi**, care, de altfel, a influențat și sensul inițial, „Necuviincios”, al derivatului, în „Care se uită chiorăș, zbanghiu, sașiu”: *Ochi bazaochi*. POP, ap. HEM (DA). Cu acest sens este cunoscut mai ales în Teleorman și Vâlcea (DA). La ALECSANDRI, T. 274 (apud DA), substantivat și cu valoare stilistică, apare cu sensul primar (?) „Nebunatic, deșăntat”: *Vine și basaochiul ista...* În ce privește segmentul inițial, cf. **bazaconie** și, în special, forma neasilmilată, etimologică, **bezaconie**. Deși nu se pronunță cu certitudine, DA, MDA, Scriban au în vedere un etimon slav: slavul *bezokij* „fără ochi” (DA), ucr. *bezokiŭ*. Tot pentru un etimon slav, dar diferit, optează și Ciorănescu, DER: sl. *bezokŭ* „Necuviincios”. El se distanțează de DA și Scriban, care au luat în considerare „interpretarea greșită a cuvântului, grație consonanței sale, care îl apropie de *ochi*”. În TDRG s.n. se are în vedere o posibilă proveniență din lat. *bīs-abocŭlus*, precum în sp. *bisojo* „scielend” < *bīs-ocŭlus* și fr. *aveugle* „blind” < lat. *abocŭlus*. La dezvoltarea fonetică a lui *bīs-* a putut contribui slavul *bezokij*, cu trimitere la rus. *bezokij* și pol. *bezoki* „augenlos” și la rom. *bazaconie* < *bezzakonije*.

bezacónie s.f. „Nelegiuire, fărădelege, crimă” (DA). Prima atestare în VARLAAM, C. II, 61/2 (MDA). Cu acest sens și cu această formă, derivatul este ieșit din uz. Astăzi apare, în limba

literară (cu o sesizabilă coloratură stilistică) numai sub forma asimilată **bazonie**, cu sensul „Ideie, faptă, istorie, întâmplare etc. ciudată, bizară, care te pune în mirare, ciudățenie” (DA): - *Am auzit că nu mă poți suferi. – Eu, pe d-ta? Cine a putut născoci o bazonie ca asta?* ALECSANDRI, T. 1684 (cf. și I. NEGRUZZI, II, 44; CREANGĂ, A. 12/16 etc.). Regional, la sensul 1, se întâlnește, rar, și forma *bazăconie*, iar la sensul 2, *bațagónie* REV. CRIT. IV, 85; JIPESCU, O. 45 (DA). În Banat, *boțogoâne*, *bozocoâne* (TDRG s.n. Cf. și ALR SN V, h. 1402). Este un împrumut cult din v.sl. *bezzakonije* (*bezv-zakonije/zajkonü* „fără de lege”). Analiza se poate realiza în raport atât cu prefixul, cât și cu baza **zaconie**, provenită din v. sl. *zakon* „Lege; poruncă”, termen întâlnit în texte vechi administrative și juridice: PRAV. 275, chiar sub forma **zacon** (MDA). Cu această formă apare și în Banat, dar cu sensul „Datină” și cu proveniență din srb. *zakon* (MDA)⁵. Cf. și **bezaconic** (Rar) „Nelegiuit, fărădelege”: *Găsitu-s-au și un copil de creștin, muncit de bedzaconicii Jidovi* NECULCE, LET. II, 400/20, și **bezaconuî** vb. (Rar) „A comite nelegiuiri, fărădelegi, crime, a face *bezaconii*”: *Zișu lege-călcătorilor să nu bezaconuiască*. CORESI. PS 199 (în PSAL. SCH. 234 = *nu fără-legiuireți*) (apud DA).

bezglásie s.f. „Lipsă de voce; muțenie”. DOSOFTEI, V.S. 213/1, ca primă și unică atestare. Termen religios, analizabil, în primul rând, prin **glas** „Voce”: *Ridicără glasulu său grăind*. COD. VOR. 15/14. Poate fi luată în considerare și sintagma *glasuri bisericești*, însemnând „Fiecare din din cele opt moduri fundamentale după care se execută cântările bisericești” (DA). Un antonim al lui **bezglásie** este **glasnic** s.m. „Orator renumit”: *Acesta glasnic în toată lumea dascâl*. DOSOFTEI, V.S. 122/2 (= Ioan Gură de Aur). Se mai poate face referire și la **glăsi** vb. *Auziră că evreiască limbă glăsi cătr-înșii*. COD. VOR. 37/2, și la **glăsui**. La TDRG s.n. **bezglazie** și etimologia asl. *bez-* + *glasū*.

bezmétic, -ă adj. Termen din domeniul apiculturii: „*Stup bezmetic* = orfan, fără matcă (sau cu matca stearpă, nefructificată sau falsă”. Prin extindere, „(D. albine, în legătură cu un verb al mișcării) Fără conducător, fără cap și fără țintă, în neștire, zăpăcit”: *Un roi de albine [...] umblau bezmetice de colo până colo [...]*. CREANGĂ, P.

238. Sensul s-a extins apoi la oameni: „Zăpăcit (ca albinele care și-au pierdut matca) fără a ști încotro s-o apuce; p. ext. (atributiv) uluit, amețit, tehui, buimac de cap, năuc”: *Îl bucură... ,ca un bezmetic ce era la minte.* NECULCE, LET. II, 271/30. Întâlnit în special în Moldova. Ortografiat și **besmetic**: *Vedeai un norod besmetic, neștiind unde mergea.* BELDIMAN, TR. 437(DA). Analizabil prin **dezmetic**, -ă adj. „(D. oameni) Care umblă fără rost” etc. BIBLIA (1688), 212 2/15 (MDA). Există și verbul **bezmeticî**, derivat din **bezmetic**, localizat tot în Moldova, cu sensul „A deveni bezmetic, a se zăpăci, a se năuci”: *[Fără matcă] albinele bezmeticesc [...]* KONAKI. *Iar eu stam cu pușca la ochi, încurcat, bezmeticit, neștiind în ce să dau.* GANE, ambele apud TDRG, acesta analizabil prin **dezmeticî**. George Giuglea, „Dacoromania”, II, p. 823, consideră explicația prin *bez + matka* „artificială” și propune un istoric latinesc: „«Ein störrisches Pferd» se zice în log. campid. (*b*)ettyosu, *abbettayosu*, zis și despre oameni, din (*ab*)bettyare, -ai „störrisch sein, zanken”, din lat. *amphisbetiens* (p. 100 și v. REW 428). Cred că și rom. *bezmetic*, -tec poate porni de aici, având aproape același sens „zăpăcit, nebun etc.” (v. Tiktin, ad. v. unde explicația *bez + matka* îmi pare artificială; chiar forma rut. *besmatok* „roiul fără matcă” din *Dacoromania* I 214 întâmpină și greutăți formale [în notă precizându-se că „Întrebuințarea din exemplul citat acolo „(albinele) umblau bezmetice” poate fi numai întâmplătoare. Așa se poate spune despre orice vietate, nu numai despre albine.”] Formal s-ar explica astfel: *împesbetic*, alături de *ameți*, *desmeți* a devenit *bezmetic* și *dezmetic*, prin confundarea lui *bez-* cu prefixul *des-* (cf. și derivatele *bezmeteci*, *dezmeteci* etc. Tiktin ad. v.”. În schimb, Vasile Bogrea consideră etimologia „neîndoioasă”: „În treacăt, spune el, amintim că *bezmetic*, a cărui etimologie, datorită lui Weigand (rut. *besmatok* „roiul fără matcă”, ni se pare neîndoioasă, se zicea, originar, și mai în special despre albine: „*bezmeticesc* roiul fără matcă” [...] și că același înțeles propriu îl întâlnim în srb. *besmatok* „Bienenstock ohne Königin”, *obezmaticiti se* «die Bienenkönigin verlieren»” („Dacoromania”, I, p. 214).

DA: Din slav. (rut.) *besmatok* „(stup) fără matcă”. Weigand, *Jahresber.* XIV, 112; cfr. TDRG. MDA: ucr. *besmatok*. Scriban

respinge etimologia din rut. *bezmatok* și trimite la un *bozométic* și *buzumétic* adj., ce provin din **bezometric*, **bezumetic*, cf. bg. *bez-úmnik* „fără minte, prost”, *bezmetic* însemnând în română „Nebun, zăpăcit”. TDRG s.n. are o primă atestare în BIBLIA 1688, iar ca etimologie trimite la *a ameți*: „Vgl. *a ameți*. ET. Doch ist, wegen des sonstkaum zu erklärenden *bez-*, wohl richtiger serb. *bezmatok* „weiselloser Bienenstock” (ohne Bienenkönigin), heranzuziehen, das zunächst zu der Redensart *a umbla*, *a rătăci ca un besmetic* geführt haben könnte, vegl. Auch das erste Beisp. Im folgd. Art; *a se dezmetici* „zur Besinnung gelangen” darf nicht irreführen, da es offenbar erst spät unter dem Einfluß v. *a se dezmeți* zu dieser Bdtg. Gelangt ist. In der form *dezmetic* ist das slav. Präfix durch ein einheimisches ersetzt. Weitere Vorschläge bei CIORANESCU 817”.

Ciorănescu, DER: „Der. Din sl. *bezumǔ* „nebuie” (Jordan, *Arhiva*, XXX, 221; REW 428), cu fonetism dezvoltat ca în sl. *bezu matokǔ* „(stup) fără regină”, cf. sb. *Bezmatočiti* „a rămâne fără regină” (Weigand, *Jb.*, XIV, 112; Loewe 56; DAR; Pușcariu, Lr, 356). Asocierea poate părea curioasă, dar este ilustrată suficient de citatul din Conachi (dat de Scriban): *albinele bezmeticesc fără matcă*. După Giuglea, *Dacor.* II, 823, *bezmetic* ar proveni din lat. *amphisbeticus*, ca it. *Bisbetic*. Var. *desmetic* „zăpăcit” contrazice semantismul lui *dezmetici* „a se trezi din beție, a-și veni în fire”. Este pos. ca *desmetici* să reprez. Un mai vechi **desmîntici* < lat. **deexmenticare* (cf. it. *Dimenticare*, REW 2550 a), care a însemnat prob. Același lucru ca *bezmetici* „a zăpăci, a năuci”. Ulterior *desmetici* a fost simțit ca opusul lui *bezmetici* și interpretat ca „dez-zăpăci”, după schema normală a rom. (cf. *face – desface*, *îmbrăca – desbrăca*, *închide – deschide*). Altă ipoteză, care îl explică pe *dezmetic* prin contaminarea lui *bezmetic* cu *desmetici*, la Pușcariu, *Dacor.*, VIII, 111”.

O serie de alte cuvinte în care apare **bez-** sunt neanalizabile pentru vorbitorul obișnuit, structura lor putând fi pusă în evidență doar prin analiza etimologică:

bezbójnic adj. „Fără Dumnezeu”. Amintit de DA s.v. *bez*, apud HEM 2148, dar nereluat ca cuvânt-titlu. Apare însă cu această

calitate în TDRG și TDRG s.n. cu atestare la DOS., VS. Apr. 27; 100 a „gottlos”, din ksl. *bezbožnikū* „Gottloser”. Cf. și Graur, *Nom d'agent*, p. 34.

bézmăn s.n. „Embatic” (DA). **bezmăn** „Emfiteoză plătită de cei care trăiau pe domeniile principelui, ale nobililor sau ale mănăstirilor” (Ciorănescu). Învechit și atestat prin Moldova. *Bezământul cu apărie, ce au fost dând cârșmele din toată țara*. N. COSTIN, LET. II, 58/5. *O pivniță ce are mânăstirea Cetățuea aice în Iași încă să fie scutită de camână, de bezământ*. (Mold., a. 1752) URICARIUL II, 124/26 (DA). Prezintă mai multe variante: *bézmăn* (Com. I. NEGRUZZI), *bézmen* și *bésmen* (dar și *besmén* la CIHAC, II, 549), *bézmăt* și *bizman*, scris *bisman* la I. IONESCU, D. 348, *bézmet* (Mold., 1803) URICARIUL, IV, 159/20. În ce privește etimologia, DA o consideră „necunoscută”, dar trimite la TDRG, unde se indică paleoslavul *bezměninъ* „*neschimbat*” (cf. TDRG s.n. (1624 DIRA XVIII/5,301) Et. wahrsch. asl. **bezměninū* „unveränderlich”), și la ȘIO, care-l derivă din rus. *bezmenъ* „cântar”, despre care se trimite la BERNEKER, SL. W. 53-54. Ciorănescu, DER: Sl. *bežū* „fără” și *měna* „schimb”, fiind contribuția proprie a celor care ședeau permanent („fără să se schimbe”) pe domeniul altui stăpân. Rădăcina este aceeași ca în cuvântul *izmene*. Der. *bezmănar*, *bezmănu*. Aceeași etimologie și la Scriban. Cf. BERNEKER: *бѣзменъ* aus **bežъ měny* (s. *měna*) „ohne Wechsel, ohne Veränderung”.

béznă s.f. „Abis, adâncime fără fund, hău”. În scrierile religioase apare cu sensul „Adâncimea iadului”: *Întru fără-fundul beznei aruncă omul*. CORESI, E. 5/4. *Dumnezău căruia să închină toate semențiile ceriului și a pământului și a béznelorū...VARLAAM, C. 198. Muntele Ethnii... în bezna pârlitelor sale rădăcini se pohârnește*. CANTEMIR, IST. 161. Variante: *băznă* LB, LIUBA; *bâznă* SIMA, M.; *béznă*, *béznie*: *I-au svârlit întru bezniea vecinicieii pedepselor căzute* URICARIUL, I, 69/16. Din paleoslav. *Bedŭna* „abyssus”, propriu: „fără-fund” (DA). Aceeași etimologie și la TDRG, Ciorănescu, DER, Scriban (d. *bežū*, fără, și *dŭno*, fund). Cf. BERNEKER: *бѣздна* f. „Abgrund” zu *дъно* „Boden”.

bezpopóvăt, -ă adj. și subst. Numele unei secte religioase (de Lipoveni) – fără popi – în Rusia, risipită prin părțile învecinate din teritoriul românesc (Bucovina, Moldova, Dobrogea) (DA). O primă și unică atestare la N. DUNĂREANU, SĂM. VI, 379 (MDA, cf. și DA s.v. *bez-*). Din rus. *bezpopobeť* (MDA).

bez(s)rebărníc, -ă adj. „Care nu primește mită, neluător de bani (de argint), incoruptibil”. La DOSOFTEI, V.S. 98 etc. (DA s.v. *bez-*, care-l consideră provenit din rusește). În TDRG s.n.: *Și bezsrebărnicii Pantelimon, Cozma, Damianos* (CANT., DIV. 64a). Heute *Sfinții cei fără de arginți*. ET. ksl. *bez* + *srebro*.

În alte câteva cuvinte, prefixul *bez-* nu mai poate fi identificat, întrucât a suferit transformări formale:

bâzdăgănie s.f. Monstru, namilă, arătare: *Numai iată ce vede Harap-Alb altă bâzdăganie și mai și*. CREANGĂ, P. 244. P. ext. Minunăție, ciudățenie, drăcie. Și: *bâzdăganie* CIHAC ii, 13. Etimologie necunoscută. (Cuvântul pare a fi influențat de *dihanie*; TDRG propune slav. *bez-dyhaninъ* „fără suflet”; cfr. *bidiganie, bidihanie*.) Și Ciorănescu, DER, preia etimologia din TDRG: sl. *bežŭ dychaninŭ* „fără suflet”, contaminat cu *dihanie* (cu trimitere la DAR și Candrea). Ea este menținută și în TDRG s.n.: „wahrschl. asl. *bezdyhaninŭ* „unbeseelt”.

becisnic, bicisnic (mai ales în est) adj., subst. „Ticălos, păcătos, decăzut”. „Nevoiaș (ca forță fizică), slăbuț (trupește)”. *S-au necat toți, numai eu am rămas, o becisnică*. DOSOFTEI, V.S., 152. *Viind solii Gothilor în haine atât de terfelite [...], Valentinian văzându-i așa de bezciscnici, i-au întrebat...* CANTEMIR, HR. 255/12. Din paleoslav. *bežŭčŭstŭnikŭ* „fără cinste, infam” (DA). La Ciorănescu, DER: sl. *bečŭstŭnŭ* „necinsti”, *bečŭstŭnikŭ* „nemilos”. Scriban explică etimonul: d. *bežŭ*, fără și *čistŭ*, cinste. El stă și la baza altor derivate: *becisnicește* adj. NECULCE, LET. II, 389/17; *becisnici* DOSOFTEI, V.S. 211, 2; *becisnicie* DOSOFTEI, V.S. 180, CANTEMIR, HR. 145/11 (DA). Cf. și Graur, *Nom d'agent*, p.34.

buzumini vb. (Coșteiu, în Ban.) „A se zăpăci”. Com. URECHE. Cfr. *zăbuni* (DA). Et. nec. (MDA). Cuvântul este discutat de Gămulescu, p.98 și este pus în legătură cu s.cr. *bezuman* „fără minte,

nechibzuit, nătâng”, cu precizarea că „este greu de stabilit dacă este un derivat românesc dintr-un **bezumăn*, neatestat, sau derivat din s.cr. *bezuman* (cum presupune CADE)”. Etimonul s.cr. este luat în considerare și de Trăpcea, 267.

Scriban aduce în discuție și perechea **bozométic** și **buzumétic**, -ă, „Prost, bleg”, care ar proveni din **bezometric*, **bezumetic*, puse în legătură cu bg. *bez-úmnik*, fără minte, prost și trimite la *bosomelnic*⁸ și *bezmetic*. Pentru atestare se indică revista „Ion Creangă” 5, 220.

Sub raport fonetic, sl. **bezŭ-** a pierdut pe teren românesc ierul tare (**ŭ**), care, de altfel, în unele derivate căzuse încă în slava veche, întrucât se afla în poziție neintensă.

Prefixul **bez-** are valoare negativ-privativă și se încadrează în grupa prefixelor cu cea mai mare frecvență de întrebuițare. Cu toate acestea, el nu s-a impus în română. Una din cauze este de natură formală: transformările fonetice au făcut nereperabilă existența prefixului în unele cuvinte (*bâzdăganie*, *becisnic*, *buzumini*). Alteori modificările formale au afectat cuvântul de bază (*beznă*) ori acesta n-a putut fi înțeles și izolat deoarece nu avea circulație independentă în română (*bezbojnic*, *bezmăn*, *bezpopovăț*, *bez(s)rebărnice*). Cu toate acestea, cauza formală nu a fost întotdeauna decisivă, căci *beznă* s-a impus atât în limba literară (cu evidente conotații stilistice), pe când unele formații analizabile nu s-au impus (*bazaochi*, *bezglasie*). Au intervenit aici, după toate evidențele, circumstanțe de natură sociolingvistică vizând circulația diastratică a derivatelor. În acest sens, *beznă*, ca termen specific limbajului/stilului religios, a cunoscut o răspândire apreciabilă, pătrunzând din acest stadiu literar în vorbirea populară⁶. La fel s-a întâmplat și cu *bezaconie*, termen din limbajul religios, inițial, care, sub forma *bazaconie*, a intrat, prin depreciere semantică, în zona cuvintelor expresive din limba literară⁷. Termenii din limbajul juridico-administrativ (*bezmăn*, *bez(s)rebărnice*) au fost înlocuiți de alții, pe măsura schimbării relațiilor sociale și economice. În câteva cazuri avem a face cu termeni regionali (*bazaochi*, *bezmetic*, *buzumini*), cu circulație restrânsă în zone opuse geografic: Moldova, Bucovina, Banat.

Există însă și o cauză pe care am numi-o *ideologie lingvistică*, seszabilă încă din perioada textelor rotacizante și care consta în

înlocuirea împrumuturilor directe din slavonă în favoarea calcurilor. Vom întâlni deci de timpuriu compusul *fără-fund* pentru *beznă*: *fără-fund* s.n. Abgrund (16. Jh. PS. SCH. 42,8) (als Übersetzung von gr. ἀβυσσος, ksl. *bezdŭna*). *Și izvoară a fărăfundurilor*. (BIBLIA 1688 Dt 8,7) (TDRG s.n.).

La fel pentru *bezakonije*, calchiat prin *fărădelege* s. f. (16. Jh. PS. SCH. 39,12) *Ferice de ceia ce le se iartă fără de legile* (MS. 1710 Ps 31,1, CCR I, 365). Nachbildung von gr. ἀνομία, ksl. *bezakonije* (TDRG s.n.). Ciorănescu, DER: format pe baza sl. *bezakonije* (3271). A fost format și verbul *a fărălegi* și *a fărălegiui* V. intr. (16. Jh. PS. SCH. 105,6). *Greașim cu părinții noștri, fărălegiui, nu dereptăm* (CORESI PS.⁵ 2066/207a; Ps 105,6). ET. *fără + lege*, als Übersetzung von ksl. *bezakonovati*, (TDRG s.n.). De la *fărădelegiui* s-a format subst. *fărălegiuitor* (16. Jh. PS. SCH. 36,28) (*Ibid.*).

În aceeași perioadă apare și un alt calc: *fărăminte* (16. Jh. PS. SCH. 37,6) S.m. Torheit. *Împutarea fărămentelui datu-mi-ai* (PS. SCH. 38,9). *Doamne, tu știauși fărămentea mea* (CORESI PS.⁵ 124b; Ps 68,7, dar și cu sensul „wahnsinnig, töricht”, *fărădeminte* (PS. SCH. 73,22; ȘINCAI, D.) și cu forma negativă *ne-fără-minte* (CORESI; PS. SCH.). ET. *fără + minte* als Übersetzung von ksl. *bezumînŭ, bezumije* TDRG s.n.).

Au existat încercări de calchiere și prin prefixul **ne-**: *nelegiui* V. intr. (1688 BIBLIA) gott-, ruchlos, frevelhaft handeln, freveln. *Greșit-am, nelegiuit-am și am păgânit* (BIBLIA 1688 2Chr 6,37). ET. *a legiui*. De la *nelegiui* s-a format subst. *nelegiuire* (1688 BIBLIA Gn 19,15), iar de la *legiui*, adj. *nelegiuit*: *Fiii cei nelegiuiți nu dobândesc drituri deopotrivă cu cei legiuiți* (COD. CAL. & 208) (Cf. TDRG s.n.).

Derivatele cu **bez-** sunt împrumuturi, adaptate, mai mult sau mai puțin, limbii române. Cele mai multe provin din slavonă (termenii religioși și administrativi), iar câteva din ucraineană, sârbă și rusă (cuvintele regionale).

Prefixul **bez-** n-a fost niciodată productiv în limba română (Graur, *Nom d'agent*, p.34). Termenii vechi slavi care-l conțin au făcut parte, inițial, din terminologia religioasă și administrativă.

Proveniența lor este deci cultă. Ulterior au intrat și în limba populară. În raport cu sinonimele lor literare (acolo unde există, aceste derivate împrumutate au o puternică coloratură stilistică (cf. *beznă* vs *întuneric*).

Note

1. Cf. FCLR, de altfel singurul tratat pentru limba română, iar pentru problema noastră FCLR₂, p. 6, unde sunt redate criteriile de înregistrare a prefixelor: „Pentru toate categoriile de formații s-au luat în considerație numai cuvintele în care prezența prefixului se recunoaște prin raportarea la un cuvânt de bază (simplu, derivat sau compus) existent în limba română: în primul rând formațiile integral a n a l i z a b i l e, în structura cărora se recunoaște atât prefixul, cât și cuvântul de bază [...], dar și cele s e m i a n a l i z a b i l e, la care se recunoaște numai prefixul în opoziție cu alte formații prefixate sau compuse cu o temă comună, inexistentă ca un cuvânt independent [...]”.
2. Am analizat problema temelor legate în studiul *Probleme teoretice ale dervării cu prefixe în limba română*, în vol. *Studii de limbă și stil* (G. I. Tohăneanu și Sergiu Drincu coord.), Editura Facla, 1973, p. 151-159, reluat apoi în Sergiu Drincu, *Compunerea și prefixarea. Repere teoretice în lingvistica românească*, Editura Amphora, 1999, p. 41-48.
3. Cf., în acest sens și FCLR₁., [...] studiul formării cuvintelor este prin forța lucrurilor obligat să rezolve probleme de etimologie, fie și numai în sensul acceptării au respingerii unor soluții date de alți cercetători, dacă nu și în sensul propunerii de soluții noi” (p. XIII).
4. *Ibidem*.
5. Există, de fapt, trei accepțiuni ale lui **zacon**, și anume, **zacon**¹ s.n. (Învechit și regional) (Capitol de) lege; p. ext. Poruncă: *Cun dzice cartea cea veache la vtorii zacon, 17 capete:cela ce nu să va pleca... cu moarte voiū să moară*. PRAV. 275. Var. *zācon* (Gămulescu, E. 202), *zeicon* (VICIU, S. GL. 16). Din slavonul *законъ*. **zacon**² s.n. (Banat și Transilvania) Datină, obicei. ANON. CAR.; Gămulescu, E. 202; H XVIII 315, com. LIUBA etc. Și: *zecon, zocon*. Din scr. *zacon*. **zacon**³ (Învechit) Ordin militar de călugări; organizație de cavaleri sau similar cavalerilor. N. COSTIN, LET. Din pol. *zakon*. (Pentru toate, cf. DLR). La Scriban, toate sensurile sunt grupate sub un singur titlu, iar etimologia este dată cu evidențierea prefixului: vsl., bg., rus, pol. *za-kon*.
6. În ce privește vechea română literară, cf. G. Ivănescu, *Problemele capital ale vechii române literare*, Iași, 1948 și I. Gheție, *Baza dialectală românei literare*, Editura Academiei, București, 1975.
7. A se vedea, în acest sens, Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*. Ediție definitivă, Editura Științifică, București, 1975, și A. Graur, *Grupuri simbolice în fonetismul românesc*, „Studii și Cercetări Lingvistice”, 1959, nr.2, p. 205-212.

8. *bosomélnic*, -ă adj. (var. din *bozometic* prin schimbare de suffix și infl. de *bosumflat*) Mold. sud. Posac, tăcut, mocnit, necomunicativ.

Bibliografie

- Max Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dakorumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, 1913, vol. XIX-XX, p.209-264.
- Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I. O., București, 2001.
- Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. Vol. II. *Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, Editura Științifică, București, 1961 (DHLR I, II).
- Sergiu Drincu, *Compunerea și prefixarea. Repere teoretice în lingvistica românească*, Editura Amphora, Timișoara, 1999.
- Dorin Gămulescu, *Elementele de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku*, Editura Academiei Române, Novinsko Preduzeće „Libertatea”, București, Pančevo, 1974.
- Graur, Al., *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929.
- Antoine Meillet, *Le slave commun*. Second édition revue et augmentée, Paris, 1965.
- G. Mihăilă, *Înfluența slavonă în vocabularul limbii române literare*, în vol. *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, 1973, p. 118-126.
- Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Zweiter Band: *Stammbildungslehre* Wien, 1875; Vierter Band: *Syntax*, Wien, 1868-1874.
- Pandele Olteanu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale in textele rotacizante. I. Substantivele*, SCL, 1960, nr.3, p. 603-619 (609).
- Pandele Olteanu (coord.), *Slava veche și slavona românească*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
- Magdalena Popescu-Marin (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, București, 2007.
- Theodor Trîpcea, *Cuvintele de origine sârbească din dialectul bănățean (glosar)*, „Analele Universității din Timișoara”, II, 1964, p.266-273.
- André Vaillant, *Manuel du vieux slave*. Tome I. Second édition revue et augmentée, Paris, 1964.
- Emil Vrabie, *Etimologii românești și străine*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001

Sigle și abrevieri

- ALR I: *Atlasul lingvistic român*. Partea I (ALR I) de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu – Leipzig, 1942.

- ALR II: *Atlasul lingvistic român*. Partea II (ALR II) de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu – Leipzig, 1940.
- ALR II, SN, *Atlasul lingvistic român*. Partea II (ALR II) de Emil Petrovici, serie nouă [București], vol. I, II, 1956; III, 1961; IV, 1965; VI, 1969; VII, 1972.
- Berneker: Erich Berneker, *Slawisches Etymologisches Wörterbuch*. Erster Band A-L, Carl Winter's Universitätsbuchhanflung, Heidelberg, 1913.
- CADE: *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal* de Gh. Adamescu, București, [1926-1931].
- CDDE: I.-A. Candrea – Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. I. Elemente latine*. București, 1907-1914.
- Ciorănescu: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, Editura Saeculum I. O., București, 2001.
- DA: *Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română, *A – De și F – lojniță*, București, 1913-1949.
- DLR: Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, București, 1965 – 2000.
- MDA: Academia Română, *Micul dicționar academic*, 4 vol., Editura Univers Enciclopedic, București, 2001 – 2003.
- MEW: Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886 (MEW).
- NALRR – Banat: *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*. Sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Editura Academiei Române, 1980 – 2011.
- NALR -- Crișana: Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, Universté York, Collège Universitaire Colendon, Toronto, Canada, *Noul Atlas lingvistic român. Crișana*, de Dorin Urișescu (coord.), Ionel Stan și Gabriela Violeta Adam, Lăcrămioara Oprea, Viorica Ana Vlasiu, Editura Academiei Române, București.
- Scriban: August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, Iași, 1939.
- Skok: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1973.
- TDRG: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1903-1925.
- TRDW: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, 3 vol., Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2001, 2003, 2005 (TRDW).

ROMANIAN PREFIXES OF SLAVIC ORIGIN

(Abstract)

Keywords: *words formation, prefixal derivation, prefixes of Slavic origin*

This article represents only a part of a large study about slavic prefixes in the romanian language (cf. „Philologica Banatica”, 2013, nr. 1).

The words made by prefixe **bez-** were identified in the earlier writings in the romanian language during the 16th century and represents translations of some old slavic words. Those words were, generally, religious terms and rarely popular words.

A very small number of derivatives with **bez-** has penetrated in the romanian language and, particularly, in literary language. In the old slavic language it signified „without”, like gr. **α(ν)-**.